

EINDE AAN DE MYTHE OVER DE ZEISTERSE ZWITSERS

NIET DE EMIGRANTEN WERDEN BEDROGEN DOOR EEN ZEEKAPITEIN, MAAR HET
NAGESLACHT WERD 'BEDROGEN' MET DE KAPITEIN VAN
DE 'LONDON'

door R.P.M. Rhoen

In een folder over 'Oud London' kan men het volgende lezen. *'De Sain, een van Napoleons soldaten, bleef in 1804 achter en stichtte een Uitspanning en Café. In het jaar 1845 werd er in Zwitserland propaganda gevoerd voor emigratie naar Californië. Vele Zwitsers hadden zich gemeld en zouden via Rotterdam met het schip "London" vertrekken. Toen zij echter in Rotterdam arriveerden ging de reis niet door. Zij verlieten Rotterdam en dwaalden af in de richting Zeist. De Sain ontfermde zich over deze mensen, die huizen bouwden op zijn grond. Uit erkentelijkheid voor de verleende hulp gaf men aan de Uitspanning de naam "London", hetgeen later "Oud London" werd.'* Het is echter slechts een mythe.

Op 31 maart 1870 's morgens om 9 uur overleed op zesennegentigjarige leeftijd in de herberg 'Londen' aan de Woudenbergseweg de weduwe Juliana Steinmann. Zij was de oudste vrouwelijke ingezetene van Zeist. Juliana Steinmann werd geboren op 14 februari 1774 te Heimbach in het bisdom Konstanz, dat in 1803 bij het groothertogdom Baden werd gevoegd, als dochter van Joseph Steinmann en Maria Fischserin. Zij was twee keer weduwe geworden. Haar eerste echtgenoot was Andreas Maier en de tweede keer was zij gehuwd met Joseph Riether. Diens naam werd ook geschreven als Rieter, Rieder, Riedher, in de volkstelling van 1829 als Reder en in een stuk uit 1831 zelfs als Ridder. De overledene werd begraven (3e klas) op de r.-k. begraafplaats aan de Utrechtseweg. Van haar overlijden werd aangifte bij de ambtenaar van de burgerlijke stand gedaan door Jan de Sain, die gehuwd was met haar kleindochter Juliana Caré, wier moeder Magdalena Riether was. Blijkens de overlijdensakte was De Sain analfabeet. Ook zijn broer Arie verklaarde in 1874 niet te kunnen schrijven. Hun vader Theodorus Franciscus de Sain

werd in 1802 in Zierikzee geboren. Van beroep was deze bezembinder en in 1824 werd hij door loting aangewezen voor militaire dienst bij het korps infanterie. Jan de Sain zou later het beheer over de herberg 'Londen' voortzetten. De Frans klinkende naam werd in latere jaren gebruikt voor het romantische verhaal dat De Sain een Napoleontische soldaat was geweest, die in 1804 in Austerlitz achterbleef en de herberg zou hebben gesticht. Het signalement van Jan de Sain uit 1866, die dan 20 jaar oud is, roept niet gelijk het beeld op van een fransoos: lang 1,72 m, blond haar, grijze ogen, ovaal gezicht, vol voorhoofd, brede neus, gewone mond en ronde kin. Voor zijn tijd was hij qua lengte aan de grote kant. In 1863 was de gemiddelde lengte van 20-jarige dienstplichtigen 1,63 m.

Vier Duitse families uit het groothertogdom Baden, een van hen was Juliana Steinmann, hadden in 1817 het voornemen naar Amerika te emigreren. Gelet op de informatie die zij kregen in Nederland, besloten zij de oversteek niet te maken, maar hun geluk in Nederland te zoeken. De groep, bestaande uit 23 personen, vestigde zich in de gemeente Zeist. Blijkens een overlidensakte uit 1818 woonde Georg Riether in een hut op de heide bij Austerlitz en in de overlidensakte van Joseph Riether, hij overleed in 1826, wordt vermeld dat deze overleed in een ongenummerd huis staande achter het Zeisterbos. Op grond van deze gegevens is het aannemelijk dat al de vier de huisgezinnen in een schamele woning woonden.

Een omschrijving uit 1827 luidt: *'heiveld tot aan de eerste woning der geëmigreerde Wurtembergers, en langs dezelve woningen, tot op den weg loopende, achter het bosch van Beek en Rooijen'*. De hutten stonden aan de Odijkersteeg, de aloude weg van Odijk over 'De Krakeling', na 1834 'De Oude Krakeling' genoemd, naar Amersfoort. Thans staat dit weggedeelte bekend als de Zwitsersekade. De Weekbode van 5 mei 1888 berichtte over de brand in de tapperij van Jan de Sain op woensdag 2 mei van dat jaar. In het krantartikel wordt gesproken over *'London ook wel genaamd de Zwitsersekade'*. Over het huis wordt vermeld: *'Het gedeeltelijk afgebrande huis dagteekende reeds van jaren herwaarts, het moet gesticht zijn geworden door zekere Julia, Zwitserse van geboorte, waarvan dan ook de benaming van Zwitsersekade afkomstig schijn te zijn [...].'* Het Zuidduitse accent dat deze

vreemdelingen beslist zullen hebben gesproken, is misschien de oorzaak ervan dat ze een keer Württembergers werden genoemd en een andere keer Zwitsers. Het koninkrijk Württemberg was het buurland van het groothertogdom Baden en in een gedeelte van Zwitserland spreekt men Schwyzerdütsch.

Het gemeentebestuur maakte bezwaar tegen de aanwezigheid van de uit het groothertogdom Baden afkomstige gezinnen en zegde hen zeker tweemaal aan de gemeente te verlaten. Na afloop van de Napoleontische oorlogen was Nederland verarmd. Het volksvoedsel bestond in het begin van de vorige eeuw uit aardappelen en brood. Door de armoede konden velen zich zelfs dat rond 1815 niet altijd permitteren. In Zeist bedroeg het dagloon voor handwerkslieden en de werklieden in de fabrieken 80 cent en voor een dagloner gemiddeld 60 cent; in de zomer 65 cent en in de winter 55 cent. *'De Oorzaak van toenemende Armoede meenen wij te ontdekken in de Excessive hoge prijs der Eerste levensmiddelen, in de belastingen op het Zout en Zeep. Waardoor de Onreinheid, en Ziektens van aanstekende Aart ontstaan, waardoor de behoeftigen in getal vermeerderen, en Zoo Zeer toenemen, Zooals dit in de laatste Vier jaren meenigmaal heeft plaats gehad - en door de in proportie Zoo sterk toenemende populatie onder deeze Classe van Ingezetenen.'* Deze opmerking plaatste het gemeentebestuur op de 'Staat van de Administratie der Huiszittende Armen' van 10 juli 1818.

Zeist telde in in 1817 1717 inwoners en was nog een boerendorp.

De buurt waar de Duitsers zich hadden gevestigd, viel onder Austerlitz. Het was een zeer armoedige oord. De in Austerlitz wonende François Antoine Hubert, die bijna tot het laatst in het Frans correspondeerde, schreef in een brief van september 1823 aan burgemeester Van Bern: 'Het voormalige kamp van Zeyst was tot 1813 een onbruikbaar en onbebouwd oord. Mijn eerste grondlegging deed ik in Februarij van hetzelfde jaar, en het eerste werk tot cultivering begon in maart, sedert heb ik niettegenstaande alle moeilijkheden volgehouden werkzaam te zijn, en ben ik al niet geheel gerüüs[s]jeerd, ben ik door inspanning mijner krachten ten minsten zoo verre gevorderd, dat ik het nuttige met het aangename gepaard heb, en bovendien de bewoners door alle

mogelijke, daartoe aangewende middelen te onderhouden, niettegenstaande zij mij onophoudelijk ondankbaar behandelde, het heeft hun wel gegaan en dit zal verder volhouden; thans hebben zij menigte vee, goede bouw- en vruchtdragende akkers, terwijl zij bij mijne komst dit alles misten, zonder bouwland bezaten zij niets dan een hoen, dit was hun vee, in een woord, het was eene onaangename en vergeten plaats. In 1815 heb ik alleen met het oogmerk, de bewoners nuttig te zijn, linnengaren doen spinnen, en om de kinderen ook werkzaam te doen zijn er het breijen bijgevoegd; niet tegenstaande al het voordeel, 't geen daaruit voor ouders en kinderen moest voortspruiten, heb ik er moeten afzien door de slechte conduite der bewoners, heb ik weinig voordeel kunnen trekken van het garen, een partij daarvan heb ik mij niet kunnen ontdoen, per slot heb ik hierop circa f 1200.00 verlies. In 1820 begon het dorp gebrek aan water te ondervinden, zonder eenige interest hiervoor te verlangen, heb ik de bewoners het benodigde Fonds tot bouwing eener put of bron voorgeschoten, een gedeelte heb ik hun geschonken en blijven zij mij nog schuldig; sedert dien tijd heb ik niets dan onaangenaamheden en ondankbaarheden moeten ondervinden [...] de bevolking in aanmerking nemende, dezelve bestaat uit 27 huisgezinnen, te zamen circa 150 of 200 zielen; -alwat niet tot hen behoort, of van hunne afkomst is, dulden zij niet (het zijn alle marketenters of wasvrouwen en marskramers ten tijde van het kamp). Op dit oogenblik heb ik nog vijf woningen open, geen mijner wil dezelve accepteren, daar niemand zich hier kan etabliseren om de inwoners hunne gedragingen [...].’ De burgemeester zond de brief op 29 september door naar de gouverneur, daarbij opmerkende dat *'men ook niet anders kan verwagten, daar het meerendeel uitschot van overgebleven marktenters zijn, die bij de minste onaangenaamheid zingen en schreeuwen Franse schamp liederen [...].'* Enkele jaren later, in 1829, gaf Van Bern weer zijn mening over de inwoners van Austerlitz te kennen aan de gouverneur: *'de overige bewoners van Austerlitz zijn bijna minder dan arme daghuurders, doorgaans zamen gevloeid uit lieden die op andere plaatsen niet ter regt kunnen komen [...].'*

De vier gezinshoofden, te weten Georg Riether, zijn broer Joseph Riether, Joseph Walter en Franz Schleer dienden op 26 juni 1817 het

volgende rekest in bij de koning.

'Aan Zijne Majesteit den Koning.

Geven reverentelijk te kennen

1° Georg Rieder - pottebakker,

2° Joseph Rieder - steenhouwer,

3° Joseph Walter - steenhouwer en

4° Franz Schleer - kuiper,

gewoond hebbende de drie eerste supplianten te Heimbach, en de laatste suppliant te Henblinger in het Groot Hertogdom Baden.

Dat de eerste suppliant met zijn vrouw, twee zoonen en twee dochters,

De tweede suppliant met zijn vrouw, zijne aanbehuwd moeder, twee zoonen en drie dochters, zoo in dit als vorig huwelijk van zijne huisvrouw verwekt.

De derde suppliant met zijn vrouw, een zoon en twee dochters en de vierde suppliant met zijn vrouw, een zoon en een dochter, na te hebben bekomen behoorlijke paspoorten, derzelve vaderland verlaten hebbende, met oogmerk om zich naar America te begeeven, hier te lande zijn gearriveert, en aldaar kennis hebben bekomen van de ongunstige berichten, welken waren bekomen met opzicht van de te leur stelling zoo bij veele hunner landgenooten als andere buitenlanders ondervonden, zoo wel met betrekking tot de wijs van hun transport naar America als hunne behandeling aldaar. Zulks hun supplianten heeft doen bedagt zijn, of het voor hun niet beter gerade zoude wezen hun eerstgemelde plan te laten varen en zoo mogelijk hun verblijf in Europa te blijven houden.

Dat de supplianten niet behooren onder de zoodanigen welken door absolute armoede verplicht zijn geworden hunne haardsteeden te verlaten, maar door den Goddelijken Zegen noch gelukkig genoeg zijn - eenig vermogen voor zich behouden te hebben en alzoo allen uit eene zorg om zulks niet geheel te verliezen en eindelijk zich tot den bedelzak gebragt te zien, vermits de ongelukkige toestand waarin het grootst gedeelte der ingezetenen van de meeste Duitsche landen zich bevinden, tot het bovengemelde besluit zijn gekomen.

Dat bovendien behalven het ambagt dat ieder der supplianten in het bijzonder kan exerceeren, zij allen ook al wat tot den landbouw behoord niet minder kundig zijn, en vooral ook, voor zoo ver dit laatste

betrekking heeft tot dorre en noch ongecultiveerde gronden als waarin de nood hun heeft geleerd veelal te moeten arbeiden, terwijl noch bovendien de supplianten, die aan eene sobere levens wijze gewoon zijn ook zeer veel minder behoefte hebben dan andere in gelukkiger landen groot gebragt, en mitsdien zich ook met een gering inkomen een voldoende bestaan kunnen bezorgen.

Dat in deze staat van zaken de supplianten onderrigt geworden zijnde dat in de provincie Utrecht gemeente van Zeijst, zeer veele gronden gevonden wierden, welken, wanneer daaraan arbeid en tijd besteed wordt, tot goed bouwland kunnen worden aangelegd. Zich dan ook daarop meer in het bijzonder hebben geïnformeerd en het zoo ver hebben gebragt dat de Ridder van Oosthuyse van Reijnsenburg, als eigenaar van eenige zodanige gronden aldaar geleege, zich genegen getoond heeft eenige mergentalen daarvan aan de supplianten voor een tijdvak van eenige jaren, alleen tegens genot van een zeergeringe jaarlijksche huur of recognitie, aan de supplianten af te staan. Dat de supplianten vermeenenden deeze gelegenheid niet alleen zodanig geheel en al overeenkomstig hun voorgesteld plan te zijn dat zij zeer verkeerd zouden doen te beproeven iets dergelijks of beter in een ander werelddeel te gaan zoeken, en het ook in dit rijk niet onverschillig is dat zich werkzame handen aanbieden om tot verbetering van den landbouw en vooral tot het insteeken en het cultiveeren van noch dorre landen mede te werken en alzoo vast besloten waren het gemelde aanbod te accepteren en zich ter gemelde plaatse neder te zetten.

Dat echter hieromtrent aan de supplianten is voorgekomen dat bij het gemeentebestuur van Zeijst voorschreeven zwaarigheid wordt gemaakt hun de inwooning in de gemelde gemeente toe te staan en overzulks naar hun gedagte aan hun niets anders is overgebleven als zich ootmoedelijk te wenden tot U.M. met het hier na te melden verzoek.

En keeren zij supplianten zich alzoo tot U.M. ootmoedig verzoekende dat het U.M. goedgunstig moge behagen de supplianten te permitteeren zich met derzelver woon in dit Rijk te mogen vestigen en verder ook het gemeentebestuur van Zeijst voormeld worde aangeschreeven zich er niet tegen te verzetten dat de supplianten zich aldaar op den voet als hierboven is gemeld, komen te etabliseren mitsgaders dat hiervan worde

Petrus Judocus van Oosthuyse (1763-1818). Olieverf door J. de Loose, 1818.
(Foto Iconografisch Bureau, 's Gravenhage / collectie Gemeentearchief Zeist)

uitgegeven dispositie in forma.'

In het rekest wordt gesproken over de plaats Henblinger. Hiermee wordt waarschijnlijk Helmlingen (Stadt Rheinau im Ortenaukreis) bedoeld. Overigens liggen in Duitsland wel negen plaatsen die Heimbach heten. In het betreffende geval gaat het om Heimbach gelegen ten noorden van Emmendingen in Baden-Württemberg.

Op 22 juni, nog voordat het rekest werd ingediend, had het gemeentebestuur, waarschijnlijk aan gedeputeerde staten, laten weten dat in Austerlitz acht huisgezinnen van emigranten verbleven. Namen werden hierbij niet vermeld. Vier gezinshoofden hebben dus geen rekest bij de koning ingediend om te mogen blijven. Misschien hebben zij gevolg gegeven aan de aanzegging van het gemeentebestuur om te vertrekken.

Het rekest was in het Nederlands gesteld. Daar de vier indieners Duitsers waren, moet een ander het voor hen hebben opgesteld. Uit de aantekening van 22 juni moet worden opgemaakt dat Van Oosthuysse degene is geweest, die zich tot de koning heeft gewend (*'zonder de bewijzen te kunnen of willen tonen dat de Hr. van Oosth. die hun daar plaats, zig aan Z.M. zoude hebben geadresseert'*). Zij hebben het rekest ook niet ondertekend, alhoewel de gebroeders Riether konden schrijven. Een geboorteakte uit 1818 werd immers door beiden ondertekend. Juliana Steinmann, de vrouw van Joseph Riether was wel analfabeet.

In de Weekbode van 1870 staat het zielige verhaal over hoe de Badense emigranten, waaronder de gebroeders Riether, door een kapitein die hen naar Amerika zou brengen, werden bedrogen. Toen zij in Amsterdam waren aangekomen, zou de kapitein met al het geld van de emigranten ervandoor zijn gegaan. De naam van het schip was 'London'. Uit het rekest aan de koning blijkt dat dit kranteverhaal helemaal niet waar is. De Duitsers besloten niet verder te reizen, omdat men zulke negatieve verhalen had vernomen over de reis er naar toe en over Amerika zelf. Uit de aantekening op hun paspoorten bleek dat zij zelfs geld hadden ontvangen voor hun terugreis naar hun vaderland.

Van hogerhand werd het in cultuur brengen van woeste gronden bevorderd ter wille van de welvaart van de bevolking. Een wet uit 1809 verleende bijvoorbeeld gedurende vijftig jaar belastingvrijdom. Reden voor het gemeentebestuur om in 1827 aan de gouverneur te schrijven: *'Het is ons bekend, dat er in die dagen door verschillende eigenaren in deze Gemeente aanzienlijke landen zijn ontgonnen en tot bosch aangelegd/[...]*, om te trachten voor hen dit belastingvoordeel te bekomen. Het grootste deel van de bossen in Zeist bestond rond 1815 uit sparrenbos. Opgegeven werd in 1814 dat er ruim 500 hectaren bebost waren. Vijftien jaar later bedroeg dit rond de 800 hectaren.

Hubert publiceerde in 1825 zijn *'Korte handleiding tot de aankweeking der wilde pijnboomen [...]*'. Hierin noemt Hubert burgemeester Van Bern *'een der ervarenste Planters der provincie, leerling en opvolger van den eersten voorstander deze kweekerij in onze provincien, zijnde zijn Oom, de heer van Dam'*. In zijn dankbrief van 25 mei van dat jaar schreef Van Bern aan Hubert naar aanleiding van diens verhandeling over de sparren: *'Ik zal mij zeer verblijden indien deze ontdekking door derzelver gevolgen tot voorbeeld en navolging diene, alsdan zullen U Ed. gestr. onvermoeid(e) pogingen, ijver en opofferingen eene belooning vinden, welke door het nageslacht nog zal moeten worden erkent'*. Het jaar daarvoor had Van Bern de gouverneur van de provincie reeds op de hoogte gebracht van de gunstige resultaten van het werk van Hubert in de afgelopen twaalf jaar. Vooral het poten van de grove den (*pinus sylvestris*) had goede resultaten opgeleverd. Zelfs de minister toonde belangstelling voor het werk van Hubert.

Koning Lodewijk Napoleon gaf in 1806 opdracht tot een onderzoek naar de mogelijkheden de woeste gronden te bebouwen. Geschat werd dat een derde deel van het koninkrijk woest lag. Hier ter plaatse werd in 1814 opgegeven dat meer dan 1500 hectaren onbebouwd waren, daarbij waren de Domeingronden niet begrepen. Vijftien jaar later liggen er nog ruim 1250 hectaren heigronden.

Een van de vragen uit 1806 was of zijdeteelt mogelijk was. De koning werd gerapporteerd dat dat niet mogelijk zou zijn. 25 Jaar later was men optimistischer gestemd. Ene H. Berail te Sint-Michielsgestel probeerde in 1830 te komen tot de oprichting van een naamloze vennootschap, die zich bezig zou houden met het kweken van witte

moerbeibomen en de zijdeteelt in Noord-Brabant. Koning Willem I wilde persoonlijk in deze onderneming deelnemen. Op grond van proeven in Gelderland werd verwacht dat men in de andere provincies ook met succes zijdeteelt kon uitoefenen. Op 21 augustus 1830 kreeg het gemeentebestuur van de gouverneur het bericht dat Zeist door de commissie van landbouw was aangewezen als een gemeente waar op uitgebreide schaal de witte moerbeiboom kon worden aangeplant. Van Bern had reeds eerder getoond belangstelling te hebben. *'In het bezit van tamelijk uitgestrekte zandgronden, ten deele reeds met aanzienlijke dennebosschen bezet, zou ik tot zulk een proef in de beste gelegenheid zijn en daar toe wel inclineren uwe verzekering dat ook in hooge ligte zandgronden dezen Boom wel welig tiert, spoord mij daar toe te meerder aan, terwijl eindelijk in mijne kwaliteit als Burgemeester van de Gemeenten Zeist en Driebergen, mij de welvaart van deze Gemeenten zeer ter harte gaat en ik daar door tevens het voorbeeld zou geven [...]'*. Waarschijnlijk is het uitbreken van de Belgische opstand er de oorzaak van dat over dit initiatief verder niets meer wordt vernomen.

Heideontginning als middel tot bestrijding van de werkloosheid was voor de gemeenteraad een belangrijk motief om gunstig te adviseren op het verzoek van Bernardus Stoop aan de koning om heide in erfpacht te mogen ontvangen. *'Aangezien de Heer Stoop geen ander doel met deze heide heeft dan door ontginning en beplanting van denzelven de behoeftigen werk te verschaffen, hetgeen in deze streken, vooral des winters, van het grootste belang is, om den lediggang en daardoor toenemende armoede voor te komen'*, zo stelde de raad in zijn vergadering op 19 mei 1830. Bij een ander verzoek om uitgifte door de Domeinen van heidegronden in erfpacht wilde het gemeentebestuur bepaald zien dat de ontginning geen daghuurderswoningen zou mogen bouwen, want daardoor zou de armoede kunnen toenemen. In 1829 wordt melding gemaakt van een toename van het aantal armen, omdat veel arme gezinnen elders gedwongen werden te vertrekken. Zij bouwden dan op de heide in de omgeving van Austerlitz hutten om daar in te wonen.

De koning stuurde het rekest om advies naar de minister van Binnenlandse Zaken, die op zijn beurt naar gedeputeerde staten van

Utrecht en die wonnen weer het advies in van het gemeentebestuur van Zeist. Het gemeentebestuur schreef aan G.S.: 'Het Gemeentebestuur van Zeist heeft bij dezen de eer aan U E.G.A. te doen toekomen hunne consideratien op zekere req^{te} door Georg Rieder cum suis aan Z.M. gedaan presenteren houdende verzoek dat het Z.M. mogte behagen hun inwooning in dit Rijk te willen vergunnen, en het gemeentebestuur van Zeijst aan te schrijven om zich daartegen niet te verzetten, welk req^t bij dispositie van Z.E. den Minister van Binnenlandsche Zaken aan U Ed.G.A. om consideratien en advies ware ingezonden.

Dat de sup^{ten} hoezeer zij bij hunne req^{te} poseren, niet te behoren onder die ongelukkigen hunner landgenoten, die in eene absolute armoede verkeren, zij echter toch onder diegenen behoren, welke blijkens de aantekeningen op hunne paspoorten te vinden, onderstand hebben ontvangen, om naar het door hun zoo onbezonnen verlaten Vaderland terug te kunnen keeren. Waaruit het alzoo ten vollen consteert, dat de sup^{ten} niet ressorteren onder de classe der welgestelde en goeode.

Dat de handteringen of ambachten welke de sup^{ten} in hun vaderland tot het onderhoud van hunne vrij talrijke familien hebben geexcerceerd, van dien aart zijn, dat zij daarmede in deeze gemeente niet in staat zijn in het onderhoud hunnen huisgezinnen te voorzien.

Dat de sup^{ten} zelve ook bemerkende, dat de handteeringen door hun geexcerceerd geen bestaan opleverden, bij hunne req^{te} hebben geposeerd, dat zij ook den landbouw konden excerceren, en in staat waren, om de culture van woeste en dorre gronden op zich te kunnen nemen. Waarom zij dan ook zich in deeze gemeente wenschten te vestigen, terwijl de Ridder van Oosthuysen aan hun gaarne voor eene geringe pacht eenige heivelden zouden willen verhuren. Een aanbod hetwelk de sup^{ten} als voor hun zoo voordelig wenschten te accepteren en waardoor ook die dorre heide in goede bouwlanden zoude worden herschapen.

Dan E.G.A.H. hoezeer het bestuur der gemeente wenschte dat eenmaal die heerlijke beden om dorre heidegronden in weelige landbouw en grazige weide te herscheppen, mogten worden gerealiseerd, zoo zeer is hetzelfde overtuigd dat deze fraaije beden in rook zullen verdwijnen, zoolang geene bevaarbare vaarten en canalen in die heidegronden zijn

gegraven, en men zich daardoor in de mogelijkheid gesteld ziet om de mestspecien tot den landbouw benodigd voor eene geringe prijs aan te voeren.

Heeft niet reeds E.G.A.H. de ondervinding ons geleerd, dat alle aangewende pogingen om de dorre woest liggende heidevelden tot goede bouwlanden aan te leggen vrugteloos zijn geweest, hebben niet in vroeger tijden de Paltzers dit ondervonden, en hebben wij niet in onzen leeftijd gezien dat de heeren d'Amblé, Eberhard en anderen bijna hun heel vermogen hebben verspild om die dorre heide in vrugtbaar land te herscheppen en hebben dezelve nu niet hunne pogingen moeten laten varen, hebben de heeren Van Dam niet dezelve uitkomst op hunne pogingen gehad en ligt niet nu dit veel belovende terrein woest en ledig, nadat dit desselve culture zoo veel geld verspilt is, koestert zelfs de Ridder van Oosthuysse niet dezelve gedagten en laat hij niet de door hem aangekochte heidevelden, en de onmeetelijke heidevelden aan hem zo hij voorgeeft door het Fransch Gouvernement geschonken, niet woest en ledig liggen terwijl hij hier door de landbouw eene onberekenbare schade toebrengt, daar de landbouwers van Zeijst en Driebergen hierdoor hunne schaapsweide missen.

En zal men nu E.G.A.H. aan de req^{ten} kunnen, die bijna geen of een niet noemenswaardig vermogen hebben, en met eene talrijke familie bezwaard zijn; zonder hulp en bijstand het bezwaar opleggen om die dorre heidevelden te ontginnen, en zullen zij van de voortbrengselen van dien akkerbouw, die hun zelve en hunne familien moeten onderhouden, zoude deeze gunsten die zij verzoeken, zou aldien die tegens alle waarschijnlijkheid aan, aan hun wierd geaccordeerd, hun en hunne familien niet in de diepste armoede storten, en hun aan den bedelzak brengen? Immers ja, en de waarheid dezer assertie E.G.A.H. is blijkbaar.

De inwoonders van Austerlitz kunnen dit alle getuigen, de totale armoede der meeste hunner is hiervan een sprekend bewijs. De req^{ten} zoo aan hen hun verzoek wordt geaccordeerd, zullen op de dorre heidevelden hun gering vermogen dat zij volgens hun zeggen nog bezitten, spoedig hebben opgeteerd en aan armoede en ellende zijn blootgesteld, zij zullen tot last

komen onzer uitgeputte armenfondsen die niet toereikend zijn zelfs met extra ordinaire collecten om gedeeltelijk in den nijpenden nood onzer armen te voorzien. De laatst afgelopen winter kan daarvan getuigen.

Het zijn E.G.A.H. deze motieven die het gemeentebestuur van Zeijst hebben gepromoveerd, om alle inwooning aan die vreemdelingen die zich hier trachten te etabliseren te weigeren. Ja die ons nopen om hier in te blijven volharden, het belang onzer gemeente vorderd dit gebiedend. De staat onzer armenfondsen is treurig, en die staat gedooft niet, dat dezelve meer worde uitgeput en dit zoude ontwijfelbaar het geval zijn indien zich soortgelijke vreemdelingen als de req^{tem} in ons midden vestigen. Ja zelfs al ware het dat de Ridder van Oosthuysen die zoo het ons toeschijnt zich het lot deezen ongelukkige vreemdelingen ter harte neemt, zich borge stellen wilde en zich wilde verbinden om dezelve zoo zij in armoede kwamen te alimenteren, zoo zoude het gemeentebestuur, niet dan met angst, en niet dan op bekomen last, hun de inwooning in deze gemeente toestaan, wijl de armoede en gebrek zeeker hun lot worden zoude en hunne nog te verwekken kinderen tot laste der armencasse zoude komen, terwijl de armoede hunner ouders hun dikwijls daden zoude doen bedrijven waarvoor wij geloven dat zij nu nog zitteren.

En hiermede vertrouwende genoeg gezegd hebben om te betogen, het nadeel welke dergelijke concessien naar zich kunnen (onleesbaar), hebben wij de eer om met respect te noemen.'

Dat het gemeentebestuur overtuigd was dat het onmogelijk was om de heidegronden geschikt te maken voor landbouw, is duidelijk. Men wees op de vruchteloze pogingen van Damblé (Wallenburg, Rh), Eberhard (De Krakeling, later De Oude Krakeling genoemd, maar oorspronkelijk Everhorst genaamd, en Griethuizen, Rh) en Van Dam en op een eerdere poging van Paltzers. Men achtte dit alleen mogelijk indien er vaarten en sloten gegraven zouden worden. Het gemeentebestuur verzette zich dan ook tegen de vestiging binnen de grenzen van Zeist van de uit het groothertogdom Baden afkomstige mensen.

De grote armoede in de gemeente Zeist, maar het meest schrijnendst in het buurtschap Austerlitz, was voor het gemeentebestuur een grote zorg.

Het ondersteunen van de armen kon geschieden door de kerk of door de burgerlijke gemeente. Voor de Hervormde Kerk viel Austerlitz onder de kerkelijke gemeente van Zeist. De katholieken behoorde tot de parochie van Bunnik, alhoewel dat in 1821 niet helemaal duidelijk was. De pastoor van Rijsenburg schreef op 1 februari 1821 aan de burgemeester van Zeist: *'Slechts liefde van mijnen kant, en gemak voor die verstroide menigte katholieken in de Kamp van Aust., als ook gemak voor den Pastoor van Bunnik hebben mij tot hiertoe bewogen hun te bedienen; mijne gemeente bepaald zich enkel bij Rijsenburg en Driebergen [...]'* en verder: *'Plegtiglijk heeft nog kortst Mevrouw Van Oosthuyse in mijne tegenwoordigheid geprotesteerd tegen eene aanneming of inlijving van het Zeijster Kamp in mijne gemeente, en haar Edele als opper kerk- en armkasteres is daartoe ingevolge mijne fundatie alleen bevoegd.'* In een postscriptum vermeldt de pastoor eigenlijk pas zijn belangrijkste argument: *'Nooit hebben de kampbewooners eenige subsidie uit onze armenkas in welke opzichte ook genoten of kunnen genieten'*. Over de Duitse protégés van Van Oosthuyse wordt niet gerept. Mogelijk genoten zij toch niet die voorkeursbehandeling, die wordt voorgewend in het krantartikel van 1870.

De vier Duitse rekrestranten deelden aan de koning mede dat Petrus Judocus van Oosthuyse, in het rekest 'ridder van Oosthuijsen van Reijzenburg' genoemd, aan hen voor de duur van enkele jaren enkele morgen lands had verpacht voor een geringe pachtsom. Goed beschouwd, was dit voor Van Oosthuyse een risicoloze wijze om zijn bezit te ontginnen.

Uit een opgave aan het provinciaal bestuur van 14 oktober 1819 is bekend dat in Austerlitz alleen rogge, boekweit en aardappelen geteeld werden en dat er geen wei- en hooiland was. De koopprijs van een morgen bouwland bedroeg *f* 150 en de huurprijs *f* 10 à *f* 11. Dit zal een gemiddelde prijs zijn, gelet op het verschil in grondsoort.

Tot ver in de 19e eeuw vormde de mestproduktie een van de grootste knelpunten in de landbouw, vooral op de schrale zandgronden. In die tijd werd in het landbouwbedrijf bijna alleen organische meststoffen gebruikt. Op de zandgronden werden behalve de mest van de eigen veestapel, ook plaggen gebruikt die op de heidevelden gestoken werden.

Bij de invoering van het kadaster in 1832 werd Joseph Riether als eigenaar vermeld van een perceel bouwland en een huis met erf. Joseph Riether was echter al in 1826 overleden (!) en bedoeld worden dan ook zijn erfgenamen. De eigendom was gelegen aan de Zwitsersekade op de kruising met de Woudenbergseweg. De oppervlakte bedroeg 90 roeden en 70 el. De bouwlanden waren voor het kadaster ingedeeld in 5 klassen en het bouwland van Riether was ingedeeld in klasse 5, de laagste klasse. Het huis was ingedeeld in klasse 34, de op een na laagste klasse voor huizen in de gemeente Zeist. Eigendomspapieren kon men echter niet overleggen. Deze kwestie werd in 1837 geregeld. Het Rijk verkocht toen aan Juliana Maïer het hiervoren genoemde perceel. In de notariële akte wordt over het onroerend goed vermeld: *'zonder derzelve beplantingen, gebouwen of getimmerten welke de comparante te andere zijde verklaart uit eigen middelen daarop te hebben gesteld en haar mitsdien in vollen en vrijen eigendom toe te behoren; van welke uitgestrektheid gronds de Heer comparant ter eenre verklaard heeft, dat het Domein de primitieve eigenaar is en derhalve voor zoveel men weet geen bewijzen van eigendom voorhanden zijn.'* De grond werd verkocht voor 25 gulden en voor het gebruik ervan in de voorbije jaren moest 10 gulden worden betaald.

Juliana Maïer was een dochter van Andreas Maïer en Juliana Steinmann. In 1829 wordt zij vermeld als dienstmeid. Zij woonde toen in bij de weduwe E.J. Pferstorf-Bicker, die vermoedelijk op de Karpervijver woonde. Zij trouwde in 1838 op 38-jarige leeftijd met de Utrechtse smidsknecht Gerardus Nieuwenhuijzen.

Volgens het artikel in de Weekbode van 1870 zou de weduwe Riether-Steinmann hier na de aanleg van de Woudenbergseweg in 1830 een tapperij zijn begonnen. In het register van de volkstelling die gehouden werd op 31 december 1829, staat bij 'Julia Steinman' vermeld dat zij geen beroep uitoefent. Bij het huwelijk op 27 december 1834 van haar dochter Magadalena wordt vermeld dat Juliana Steinmann tapster is. In de tussenliggende jaren moet zij de tapperij begonnen zijn. Gelet op het voorgaande, gewis geen aantrekkelijk oord om tijdens een reis even te verpozen.

Er was ook geduchte concurrentie. De rijke Margaretha de Jong, weduwe van P.J. van Oosthuysse, liet in 1834 op ongeveer 250 meter afstand van de Zwitsersekade op de kruising van de Woudenbergseweg met de huidige Krakelingweg, juist tegenover de eveneens in dat jaar gebouwde tolgaarderswoning, de herberg 'De Nieuwe Krakeling' bouwen. Zij was ook eigenaresse van de 'Herberg alwaar de Krakeling uithangt' (1804). In 1839 wordt Bart Blaauwendraat als herbergier vermeld. Mogelijk dat hij reeds in 1834 de nieuwe herberg heeft betrokken. Hij was daarnaast ook landbouwer. Zijn dochter Geertje, die na hem op 'De Nieuwe Krakeling' woonde, staat tien jaar later in het bevolkingsregister alleen vermeld als landbouwster. 'De Nieuwe Krakeling' was toen zeker geen herberg meer. De weduwe Van Oosthuysse moest voor haar herberg 'De Nieuwe Krakeling' 54 gulden belasting betalen (het tarief voor klasse 27). Het huis waar Juliana Steinmann haar tapperij in dreef, werd aangeslagen voor slechts 9 gulden.

Peter Horst en Peter Maijer waren elk eigenaar van een huisje en een stuk land daarnaast gelegen aan de Zwitsersekade. Zowel hun bouwland als hun huizen waren op het laagste niveau geklasseerd. De grootte van hun eigendom bedroeg bijna 94 roeden respectievelijk ruim 57 roeden. Opgemerkt dient te worden dat de namen van Peter Horst, in het Duits Hurst geheten, en van Peter Maijer, ook geschreven als Meijer, niet in het rekest aan de koning van 1817 voorkwamen. Uit de overlijdensakte van Maijer blijkt dat hij geen zoon was van Juliana Steinmann. In het rekest werden ook geen aangehuwden vermeld, behalve de schoonmoeder van Joseph Riether.

De minister antwoordde de koning op 20 augustus 1817 als volgt: 'Uwe Majesteit renvoyeerde bij apostillaire dispositie van den 29 Junij 1817 L^a F aan mij om consideratien en advies een request van Georg Rieder C.S., laatst inwoners van het Groot Hertogdom Baden, doch met oogmerk, om naar America te vertrekken, hun land hebbende verlaten, zich thans te Zeijst bevindende, welk request inhoudt het verzoek om permissie van zich met hunne Huisgezinnen in dit Rijk te mogen nederzetten, en dat het Gemeentebestuur van Zeist, waar ter plaatse zij zich ter bebouwing van

woeste Heidegronden zouden willen vestigen, worden aangeschreven, om zich niet tegen die inwoning te verzetten.

Ten einde in deze aan Uwer Majesteits begeerte te vollediger te kunnen voldoen, heb ik het bovengemelde Request aan de Gedeputeerde Staten van Utrecht gezonden om hunne gedachten omtrent het zelve te vernemen, en ik heb thans de eer, onder wederaanbieding van dit stuk, Uwe Majesteit te rapporteren.

Dat de supplianten welke in hun request zeggen niet te behooren onder die ongelukkigen hunner landgenooten, die in eene volstrekte armoede verkeerden, en zulks als eenen grond ter wegneming der mogelijke bedenkelijkheid tegen hunne admisie doen voorkomen, blijkens de aantekeningen op hunne paspoorten, ter terugkeering naar hun Vaderland gesteld, onderstand hebben genoten, om deze hunne reize voortzetten, en dus althans niet tot de bemiddelde klasse schijnen te behooren.

Dat de handteringden of ambachten welke zij uitoefenen, van dien aard zijn, dat zij bij de mislukking van hun hoofdplan de bebouwing van woeste gronden namelijk volgens het oordeel van Gedeputeerde Staten daarmede in de Gemeente Zeist hun onderhoud niet zouden kunnen winnen.

De proeve intusschen, welk zij ter bebouwing van de bedoelde gronden zouden willen ondernemen, zal volgens het oordeel van Gedeputeerden niet anders dan ongunstige resultaten kunnen opleveren, daar de vergeefsche pogingen, welke tot die bebouwing herhaalde malen gedaan zijn, zouden geleerd hebben, dat, zoo lang er geene bevaarbare kanalen of grachten door deze heide lopen, langs welke men de mest op eene onkostbare wijze kan aanvoeren, deze onderneming voor onuitvoerlijk moet gehouden worden.

In vroegere Jaren zouden ook eenige lieden uit de Paltz dit tot hunne schade hebben ondervonden, en, zoo als de berigten al verder medebrengen, zouden, nog niet zeer lang geleden, de Heeren d'Amblé, Eberhard, en anderen, bijna hun geheel vermogen zonder eenig goed gevolg daar aan hebben te koste gelegd.

Gedeputeerde Staten op grond hier van vermenende met waarschijn-

lijkheid te kunnen berekenen, dat de Requestanten, verre van hun oogmerk te zullen bereiken, veel eer het weinige, dat zij nu nog bezitten, erbij inschieten, en eindelijk ten grooten bezware van de Armenfondsen verstrekken zullen, stellen mij dan ook bij de mededeling der voorsch. informatien voor, om Uwer Majesteits aandacht op deze, naar hun oordeel waarschijnlijke gevolgen te willen verzoeken, en op grond daar van eene ongunstige dispositie te proponeren.

Hoe wigtig de voorsz. bedenkingen ook mogen schijnen, en, uit het belang der Zeister Armenfondsen beschouwd inderdaad ook mogen zijn, zoude ik evenwel niet dan met weezin kunnen besluiten, om op die gronden alleen tot eene weering van de Requestanten van het grondgebied van dezen Staat, (hetgeen toch in effecte het geval zijn zoude, wijl zij overal elders gelijke difficulteiten als te Zeist zouden te wachten hebben) te adviseren.

Gedeputeerde Staten mogen het op grond van vroegere voorbeelden voor waarschijnlijk stellen, dat de uitslag der onderneming van bebouwing niet aan de verwachting der Requestanten zal beantwoorden, men kan dit evenwel intusschen nog verre van de zekerheid beschouwen, daar het toch ook niet aan voorbeelden ontbreekt, dat streken heidegrond, welke evenweinig in de nabijheid van bevaarbare kanalen of andere wateren gelegen waren, niettemin tot vruchtbare Landen zijn gemaakt, en alles ten deze toch veel van de wijze, waarop en de Personen, door welken ondernomen wordt, kan afhangen.

Hoe het ook zij, het voornemen om zich in eene barre heide ter vruchtbaarmaaking van dezelve nederzetten, zonder daar aan eenige de minste onereuse conditien te verbinden, komt mij voor te veel aanmoediging te verdienen, en, wanneer men het beschouwt als een middel, waardoor deze te leur gestelde Lieden beproeven willen, om zich tot betere omstandigheden te brengen, van de zijde van medelijden en menschelijkheid te veel deelneming te verwekken, dan dat men niet over mogelijke, doch hoogstonzekere bezwaren eeniger mate zoude heen stappen.

Daar het intusschen van den anderen kant ook niet van de Regering van Zeist zonder hardigheid zoude kunnen gevegd worden om deze vreemdelingen, welke zich tegen haar gevoelen als het ware, en niettegenstaande de voordragt van alle berekende bezwaren daartegen, onder haare Jurisdictie vestigen zullen, uit hare reeds ongunstige armenfondsen te alimenteren, met verkorting van haare overige Ingezetenen, zoude ik het gepast vinden, dat de admissie niet anders wierd verleend, dan onder de bepaling, dat de Requestranten of de hunnen nimmer op eenige armenfondsen of publieke ondersteuning hoe ook genaamd te Zeist zullen kunnen aanspraak maken, waardoor de voorsz. Regering dan aan hare voorname bedenkingen zal te gemoet gekomen zien.

Het is onder deze speciale bijvoeging, dat ik derhalven vermeen Uwe Majesteit tot eene gunstige dispositie te moeten adviseren.'

De koning nam het advies van de minister over. Het besluit van de koning van 23 augustus 1817 luidde dan ook: 'Wij Willem [...] op de Rekeste van George Rieder C.S. laatst inwoners van het Groot Hertogdom Baden, doch met het oogmerk om naar Amerika te vertrekken hun land hebbende verlaten, zich thans te Zeist bevindende, en verzoekende permissie om zich met hunne huisgezinnen in het Rijk te mogen nederzetten en dat het Gemeentebestuur van Zeist waar zij zich ter bebouwing van woeste heidegronden zouden willen vestigen, worde aangeschreven om zich niet tegen die inwoning te verzetten;

Gezien het rapport [...].

Hebbende goedgevonden en verstaan het verzoek der supplianten toetestaan onder bepaling dat zij of de hunnen nimmer op eenige armenfondsen of publieke ondersteuning hoe ook genaamd te Zeist zullen kunnen aanspraak maken; Zullende ons van den toestand der Supplianten, na verloop van zes maand, rapport moeten worden gedaan.'

Zo mochten Georg Riether en consorten zich toch in de gemeente Zeist vestigen om te proberen de heide te ontginnen, maar wel onder de voorwaarde dat niemand van hen ooit aanspraak op onderstand zou kunnen maken. Het risico van deze hachelijke onderneming werd totaal

op dit groepje mensen afgewenteld. Bij mislukking konden zij nergens op terugvallen. Zij hadden immers ook al geld ontvangen voor de terugreis naar Baden en meer bezaten zij niet.

Hetgeen het gemeentebestuur vreesde, gebeurde. Het jaar 1817 werd door misoogst, een noodjaar. Misoogsten leidden tot een ernstig aardappeltekort. De regering verbood het verstoken van aardappelen tot jenever. Het aantal bedeelden steeg tot een negende gedeelte van de bevolking; in Zuid-Holland 23%, in Drenthe 5%. Een in december 1816 door de minister van Binnenlandse Zaken aan de Staten-Generaal uitgebracht rapport spreekt over circa 190.000 mensen die permanent of tijdelijk werden ondersteund. In de gemeente Zeist waren in 1819 op een bevolking van 1797 zielen 105 armen c.q. bedeelden, waaraan in totaal f1583 werd uitgegeven.

De belangstelling voor de landbouw ontwaakte. Op initiatief van Johannes graaf van den Bosch (1780-1844), een gewezen genie-officier in Indië, werd op 6 maart 1818 de Maatschappij van Weldadigheid opgericht. Op 1 april 1819 bedroeg het aantal leden van de Maatschappij ruim 21.000.

Volgens een opgave van 10 juni 1818 waren de volgende Zeistenaren lid: 'F.N. van Bern, Karsseboom, A.C. Beuning wed. v.Laer, J^b. van Laer, de weduwe Brouwer, P.H. Brouwer, W. Brouwer, A.G. Stoop (?), S. Schellinger, W. van Loon, van Renesse van Wilp Generaal op retraite, A.A. Brouwer, wed. P. Bosch, I.N. Graafland' en op 27 december van dat jaar werden de namen van 'G. van Dam, de wed. Van Dam, v.d. Pol, C.W. Wyborg, J.H.L. Baron Sweerts de Landas, Burman, Schlegel en C. Henning'.

Prins Frederik, een zoon van koning Willem I, bekleedde het voorzitterschap van de Maatschappij.

De gouverneur van Utrecht deelde in zijn circulaire van 6 mei 1818 mede: *'dat het doel dezer maatschappij is, om zoo veel mogelijk den toestand hunner behoeftige en ongelukkige Landgenoten te verbeteren, door hen tot Arbeidzaamheid, en zedelijkheid opteleiden, en alzoo alleen onderstand aan dezelve te verleen, als eene vergelding van Arbeid, doch nimmer liefdegiften*

uittereiken. Terwijl het voorgestelde plan dezer maatschappij zich voor het tegenwoordige meestal bepaalt, om ter bevordering der arbeidzaamheid de geschikte, dier behoeftigen tot den veldarbeid te doen bekwamen, en hen vervolgens op de nog onbebouwde gronden van ons Vaderland, bij wijze van Colonisatie, over te brengen; en om door het doen geven van gepast onderwijs, afgescheiden van alle leerstellingen van bijzondere Kerkgenootschappen de zedelijkheid aan te kweeken.' Of kort samengevat: door bundeling van particulier initiatief te komen tot een nieuwe vorm van werkverschaffing voor paupers, bedelaars en werklozen ter bestrijding van de armoede.

De regering was beducht voor de effecten van grote pauperfabrieken als oneerlijke concurrenten van de industrie. Onder de voorwaarde dat men zich vooral met ontginning ging bezighouden, kon de steun van de koning worden verkregen. Voor dat doel werden in de provincies Drenthe, Overijssel en Friesland woeste gronden aangekocht. Dit initiatief paste in de traditie van pauperfabrieken, die reeds in de 18e eeuw bestonden. Daar werd een disciplinerend en opvoedend effect van verwacht. Men leerde de armen een handwerk, opdat zij zichzelf op den duur zouden kunnen helpen. Zij werden vertrouwd gemaakt met goede werktuigen.

In Zeist werd een sub-commissie ingesteld waar F.N. van Bern, schout, H.E. van Eijsendijk, predikant, F.R. Früauf, predikant, en P.H. Brouwer lid van waren.

Van den Bosch publiceerde in 1818 zijn 'Verhandeling over de mogelijkheid, de beste wijze van invoering en de belangrijke voordeelen eener Algemeene Armeninrichting in het Rijk der Nederlanden, door het vestigen eener Landbouwende kolonie in deszelfs Noordelijk gedeelte'. Hij schreef: *'Het voorgeslagen geneesmiddel is de landbouwkolonie op de heide. Een gezin van 5 personen kan er onderhouden worden van f 156, en een morgen goed bemeste grond levert aardappelen op ter waarde van f 300; reken voor alle veiligheid 2 morgen per gezin, en een goed bestaan schijnt mogelijk. Een derde morgen blijve over ter bebossching en reserve. Dat de bestaande heiboertjes een armoedig bestaan leiden, moet liggen aan de achterlijkheid der bemesting. De nieuwe methoden door Kops en Serrurier gepropageerd, zullen worden toegepast. Koemest lijkt uitgesloten daar veevoeder te duur is; men moet schapen laten*

grazen, varkens houden, maar bovenal de menschelijke uitwerpselen vergaderen en toebereiden in daartoe te graven putten. De kolonisten moeten goed gehuisvest zijn, om den lust tot arbeid op te wekken. Met spinnen en weven (dat, eer men ter kolonie trekt, in de werkinrichting moet zijn aangeleerd) kunnen vrouw en kinderen het noodige verdienen zoolang er nog geen oogst van den ontgonnen grond verkregen wordt. De tegenstelling rijk-arm, die de gewone maatschappij verderft, moet in de kolonie voorkomen worden. Kolonisten zullen hun hoeve dus niet in eigendom kunnen verkrijgen; zij moeten "goede arbeiders" worden, geen "grootte boeren". Volwassen kinderen moeten het gezin verlaten; zij kunnen de buitenlanders vervangen, die jaarlijks in zoo grooten getale over de grenzen komen. [...]

Als eerste kolonie ontstond in 1818 Frederiksoord in de gemeente Vledder in Drenthe. Daarna werden Willemsoord, Wilhelminaoord, Ommerschans en Veenhuizen opgericht.

Aanvankelijk verwachtte Van den Bosch dat binnen 10 jaar de armoede zou zijn verdwenen.

De koning had in het K.B. van 23 augustus 1817 bepaald dat na zes maanden aan hem gerapporteerd diende te worden. De gemeente heeft echter nooit een rapport ingestuurd. Misschien was het niet meer nodig. Het ligt in de lijn der verwachting dat ook Georg Riether en consorten de dupe zijn geworden van de misoogst in 1817. In een namenlijst uit 1820, bevattende een opgave van de godsdienstige gezindte, komen de namen van Georg Riether, Joseph Riether, Joseph Walter en Franz Schleer evenwel niet voor. Evenmin komen hun namen voor op de staat 'Telling der zielen in de Gemeente van Zeijst over 1821'. Waarschijnlijk ook niet zo vreemd. Gedeputeerde Staten van Utrecht berichtten op 6 oktober 1820 aan de 'Schout van Zeijst (voor Austerlitz)' dat de gemeente over het 1e halfjaar van 1820 een nota had te voldoen aan het Bedelaars Gesticht te Hoorn. De gemeente stuurde de nota terug met de boodschap: 'dat wij vermeenen daar niets meede te doen hebben, als zijnde van de Württembergse geëmigreerde welke door een bijzonder besluit van Zijne Majesteijt den Koning 23 Aug. 1817 N^o. L^a. F 4 op een requeste alhier inwoning is toegestaan onder uitdrukkelijke bepaling van nimmer tot laste deze gemeente te

zullen kunnen komen. ' *

Gebleven of teruggekeerd is in ieder geval wel Joseph Riether met zijn vrouw Juliana Steinmann.

Het moge duidelijk geworden zijn dat mondelinge overleveringen, de zogenaamde oral history, en kranteberichten op zich niet de meest betrouwbare bronnen voor de geschiedschrijving zijn. Raadpleging van de geschreven bronnen, uiteraard alleen indien aanwezig, kan niet achterwege worden gelaten.

Opmerking

* Onderzoek in het archief van het Bedelaarsgesticht te Hoorn, dat zich op het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem bevindt, heeft helaas niets opgeleverd daar uit genoemde periode slechts een gering aantal archiefstukken bewaard is gebleven.

Bronnen

- Archief van de Staatssecretarie, 1813-1840, inv.nr. 470; Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage
- Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nrs. 101, 102, 136, 138, 139, 141, 142, 145, 148, 150, 151, 156, 297-299, 300, 301, 435, 436, 449, 543, 554, 684, 702, 723, 724, 729 en 730; Gemeentearchief Zeist
- Archief van de Sint Joseph-parochie te Zeist, 'Status Mortuorum Stationis Zeyst'
- Archief van notaris mr. H.A.R. Vosmaer, inv.nr. Z002a003 (acte n° 209); Rijksarchief Utrecht
- Weekbode voor Zeist, Driebergen en omstreken 1870 en 1888; Gemeentearchief Zeist
- J. Buis, *Historia forestis. Nederlandse bosgeschiedenis*, p. 393-395, Utrecht 1985
- H.T. Colenbrander, *Willem I koning der Nederlanden*, tweede deel 1815-1830, Amsterdam 1935

- Generallandesarchiv Karlsruhe (D) en Staatsarchiv Freiburg (D)

DE GEMEENTERAAD VAN ZEIST, 1851-1976

De jongste aanwinst in de reeks publikaties van de Van de Poll-Stichting verscheen in het najaar van 1994, toen de auteurs mr.dr. V.A.M. van der Burg en R.P.M. Rhoen (de Zeister gemeente-archivaris) hun reeks portretten van Zeister gemeenteraadsleden presenteerden.

Hun boek draagt de titel *De gemeenteraad van Zeist, 1851-1976*. Naast een 'portretgalerij', foto's met toelichtende tekst, van een groot aantal raadsleden uit de genoemde periode, biedt de opzet van het werk een interessant beeld van onze gemeente, mede door de in de inleiding verwerkte gegevens betreffende de lokale politieke ontwikkelingen.

Dat Zeist veel bekende families, al dan niet van adel, onder haar bewoners telde in de anderhalve eeuw die het boek beslaat, is wellicht bij de lezers bekend; de samenhang tussen die families, het door hen gevormde netwerk, waarschijnlijk minder.

De gemeenteraad van Zeist 1851-1976 beschrijft ook die en alleen daarom al is het een publikatie die het aanschaffen waard is. Familiewapens verlevendigen, naast foto's en afbeeldingen van schilderijen, de 270 bladzijden van het boek.

Voor donateurs van de Van de Poll-Stichting bestaat nog steeds de gelegenheid voor de prijs van f 25,- een exemplaar te kopen. Op dinsdagmorgen (elke week) tussen 10 en 12 uur kan men daarvoor terecht in het Slot, waar dan vrijwilligers van de stichting aanwezig zijn.

Aanmelding als donateur is dan ook mogelijk.

Voor niet-donateurs is het boek in de Zeister boekhandel te koop; het kost daar echter f 35,-.

Bij bestellen per post moet het verschuldigde bedrag, plus f 10,- voor